

השוואה בין רכיבי ציון הבגרות: ציון שנתי וציון בחינה

נורית ליפשוט

הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך
(ראמ"ה)

יונתן סער

מרכז ארצי לבחינות ולהערכה
(מאל"ו)

תקציר

מחקר זה בוחן את הקשרים והפערים בין ציון הבגרות השנתי לבין הציון בבחינת הבגרות החיצונית, ברמת המקצוע הבודד ומעבר למקצועות, בפילוחים שונים של משתני רקע: מגזר-שפה, מגזר, סוג פיקוח ומגדר. עוד נבדק הקשר בין ציונים אלה לבין הציון בבחינה הפסיכומטרית. את המחקר יזם בשנת 2013 ועד ראשי האוניברסיטאות, על רקע רעיונות שהועלו באותה עת במשרד החינוך לצמצום מספר בחינות הבגרות החיצוניות תוך הסתמכות על ציוני הבגרות הבית-ספריים במקצועות מסוימים כתחליף. המחקר נערך על 735,238 רשומות (מקצוע לתלמיד) השייכות ל-91,689 תלמידים שנבחנו בבחינות הבגרות במחזור 2013.

הממצאים מעידים על מתאם גבוה בין ממוצע הבגרות הכללי כשהוא מחושב לפי הציון השנתי לבין זה המחושב לפי ציון הבחינה, הן מעבר לכלל התלמידים (0.92) והן בפילוח לפי משתני הרקע. גם ברמת המקצוע המתאמים גבוהים, ונעים בטווח שבין 0.74 ל-0.91.

לצד המתאמים הגבוהים יחסית, קיימים פערים לא מבוטלים בין ציון הבגרות השנתי לבין ציון הבחינה. הפער בנקודות בין ממוצע הבגרות הכללי כשהוא מחושב לפי הציון השנתי לבין זה המחושב לפי ציון הבחינה עומד על 6.4 נקודות (0.51 סטיות תקן – גודל אפקט בינוני). הפער בנקודות במגזר-השפה היהודי (5.8) נמוך מאשר במגזר-השפה הלא יהודי (8.7). גם בין קבוצות הפיקוח והמגזר בתוך כל מגזר-שפה קיימים הבדלים בפער: הפער בפיקוח הממלכתי (5.1) נמוך מאשר בפיקוח הממלכתי-דתי (7.9) והחרדי (7.1). בבתי-ספר מהפיקוח הממלכתי במגזר-השפה היהודי הפער בקרב בנות גבוה מאשר בקרב בנים, ואילו בבתי-ספר מהפיקוח הממלכתי-דתי והחרדי המצב הפוך. במקצוע המתמטיקה, הפער גדל עם מספר יחידות הלימוד, וכך גם ההבדל בפער בין מגזר-השפה היהודי ללא יהודי, ובין בנים לבנות. במקצוע האנגלית הפער דווקא קטן ככל שמספר יחידות הלימוד עולה. במקצועות הייחודיים לכל מגזר-שפה בולט פער גבוה בשפת אם – הבעה עברית (9.3) ובערבית לבי"ס הערבי/דרוזי (13.5).

פערים בין ציון הבגרות השנתי לבין ציון הבחינה בולטים גם ברמת בית-הספר. באשר לממוצע הבגרות הכללי, 15.7% מבתי-הספר נמצאו מקלים – קרי, הפער בהם בין הממוצע המחושב על בסיס הציון השנתי לבין זה המחושב על בסיס ציון הבחינה הוא עשר נקודות לפחות. ההבדלים בין מגזר-השפה הם משמעותיים: 10.6% מבתי הספר במגזר-השפה היהודי נמצאו מקלים ו-34.0% במגזר-השפה הלא יהודי. קיימת שונות גדולה במדד זה גם בין קבוצות פיקוח ומגזר; הטווח נע בין 1.7% בחינוך הממלכתי היהודי ל-63.3% במגזר הבדואי. מבין מקצועות הלימוד, ראוי לאזכור מקצוע המתמטיקה שבו נצפה שיעור גבוה של בתי-ספר מקלים – 42.5% (38.2% במגזר-השפה היהודי, 58.0% במגזר-השפה הלא יהודי).

המתאם בין הציון הפסיכומטרי הכללי לבין ממוצע הבגרות המחושב על בסיס ציון הבחינה מעבר למגזר-שפה (0.68) גבוה במידת מה מהמתאם המקביל בין הציון הפסיכומטרי לממוצע המבוסס על הציון השנתי (0.62). בקרב כל אחד ממגזר-השפה הפער בין המתאמים קטן יותר. לציון השנתי במתמטיקה עדיפות ניכרת על ציון הבחינה מבחינת המתאם עם הציון הפסיכומטרי המקביל בתחום הכמותי – 0.68 לעומת 0.57. מנגד, בשפת אם ישנה עדיפות לציון הבחינה מבחינת המתאם עם הציון הפסיכומטרי המקביל בתחום המילולי – 0.55 לעומת 0.45. במקצוע האנגלית אין הבדל במתאם בין ציון הבחינה והציון השנתי לציון הפסיכומטרי המקביל (0.75).

המחקר מבוסס על מחזור בגרות אחד בלבד, ולכן יש השלכות באשר ליכולת להכליל ממצאיו, בפרט ברמת המקצוע הבודד. העובדה שרבים מתלמידי המחזור עתידים עדיין להיבחן בבחינה הפסיכומטרית מגבילה גם היא את תוקף הממצאים הקשורים לבחינה זו. הסתייגות אחרונה, אך חשובה ביותר, היא שממצאי המחקר משקפים מציאות שבה קיים פיקוח של משרד החינוך על בתי הספר באשר לפער בין הציון השנתי לציון הבחינה, דרך מנגנון השקלול הדיפרנציאלי. החלטה אפשרית על ביטולן של בחינות חיצוניות תגרור ממילא את ביטולן של מנגנון הפיקוח. לא מן הנמנע שבמצב עניינים כזה יאמירו הציונים השנתיים – ואיתם הפערים בין קבוצות אוכלוסייה – עוד יותר.